

KUR'AN'DAKİ 'EY İMAN EDENLER' HİTABININ PSİKOLOJİK TEFSİR ÇERÇEVESİNDE ANALİZİ

Sedat ÖZMEN

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, tebssumet92@hotmail.com- 0009-0006-7051-4519

Dr. Öğr. Üyesi, Vedat YETKİN

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, vedat.yetkin@bilecik.edu.tr -0000-0002-6990-0037

ÖZET

Bu bildiri, Kur'an'daki "Ey iman edenler!" hitabıyla başlayan ayetleri psikolojik tefsir çerçevesinde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Kur'an-ı Kerim'de müminlere hitap eden birçok ayet bulunmaktadır ve bu hitapların bireyin inanç, duygu, davranış ve toplumsal etkileşimleri üzerindeki etkisi dikkate değerdir. Psikolojik tefsir, Kuran'ın insan psikolojisiyle olan ilişkisini inceleyen ve ayetlerin birey üzerindeki zihinsel ve duygusal etkilerini analiz eden bir yaklaşımdır. Bu bağlamda çalışma, "Ey iman edenler!" hitaplarının psikolojik anlamını, müminin benlik algısı, motivasyonu, duygu yönetimi ve bilinçli hareket etmesi açısından oynadığı rolü ele almaktadır. Kur'an'ın hitap üslubunun psikolojik etkileri, klasik tefsir kaynaklarıyla birlikte modern psikoloji biliminin verileri ışığında değerlendirilmiştir. Araştırmada, inanç psikolojisi, duygu ve davranış psikolojisi, bilişsel süreçler ve sosyal psikoloji gibi alanlar dikkate alınarak ayetlerin mümin şahsiyetinin inşasındaki işlevi detaylandırılmıştır. Mümin kimliğinin şekillenmesinde Kur'an hitaplarının bilinçaltı etkileri, bireyin ahlaki gelişimi, duygu yönetimi ve sosyal ilişkileri üzerindeki yansımaları açısından incelenmiştir. Çalışma, Kur'an'ın bireysel ve toplumsal psikoloji üzerindeki düzenleyici rolünü ortaya koymayı amaçlamaktadır. "Ey iman edenler!" hitaplarının, müminin kendilik bilinci, dini kimlik inşası ve psikolojik dayanıklılığı üzerindeki etkileri analiz edilerek, bu hitapların ruhsal motivasyon sağlama fonksiyonu ele alınmıştır. Psikolojik tefsirin günümüz psikoloji araştırmalarına sağlayabileceği katkılar da değerlendirilmektedir. Kur'an'daki hitap üslubu ve motivasyon stratejileri göz önünde bulundurularak, bu hitapların bireyin psikolojik gelişimine nasıl yön verdiği açıklanmıştır. Kur'an'ın emir, yasak ve önerilerinin sadece hukuki veya ahlaki değil, aynı zamanda psikolojik bir yönü de olduğu vurgulanmaktadır.

Çalışma, psikolojik tefsirin yöntemlerinden faydalanarak Kur'an mesajlarının çağdaş psikoloji perspektifinden nasıl yorumlanabileceğini göstermeyi ve psikolojik tefsirin Kur'an araştırmalarındaki yerini güçlendirmeye katkı sağlamayı hedeflemektedir. Bu bağlamda, bildiride, "Ey iman edenler!" hitabıyla başlayan ayetlerin, bireysel ve toplumsal düzeyde nasıl bir bilinç oluşturduğu, bireyin psikolojik yapısında nasıl bir dönüşüme yol açtığı ve dini kimlik inşasına olan katkıları detaylandırılmıştır. Psikoloji biliminin verilerinden yararlanarak Kur'an'ı anlamaya yönelik yeni bir perspektif geliştirmek, bu çalışmanın temel motivasyonlarından biridir.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik Tefsir, Ey İman Edenler, İnanç Psikolojisi, Kur'an Hitabı.

Analysis of the Qur'anic Address 'O You Who Believe!' Within the Framework of Psychological Exegesis

Sedat ÖZMEN

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, tebessumet92@hotmail.com- 0009-0006-7051-4519

Dr. Öğr. Üyesi, Vedat YETKİN

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, vedat.yetkin@bilecik.edu.tr -0000-0002-6990-0037

ABSTRACT

This paper aims to analyze the verses in the Qur'an that begin with the address "O you who believe!" within the framework of psychological exegesis. The Qur'an contains many verses addressing believers, and the impact of these addresses on an individual's faith, emotions, behaviors, and social interactions is significant. Psychological exegesis is an approach that examines the relationship between the Qur'an and human psychology and analyzes the cognitive and emotional effects of the verses on individuals. In this context, the study explores the psychological meaning of "O you who believe!" addresses and their role in shaping a believer's self-perception, motivation, emotional regulation, and conscious actions. The psychological effects of the Qur'anic address style have been evaluated in light of both classical exegesis sources and modern psychology research. The study details the function of these verses in the construction of a believer's personality by considering areas such as faith psychology, emotional and behavioral psychology, cognitive processes, and social psychology. The subconscious effects of Qur'anic addresses in shaping the identity of a believer, their moral development, emotional regulation, and social interactions have been examined. This study aims to highlight the Qur'an's regulatory role in individual and social psychology. By analyzing the effects of "O you who believe!" addresses on a believer's self-awareness, religious identity formation, and psychological resilience, the study explores the motivational function of these addresses. The potential contributions of psychological exegesis to contemporary psychology research are also evaluated.

By taking into account the Qur'anic address style and motivation strategies, the study explains how these addresses guide an individual's psychological development. It emphasizes that the commands, prohibitions, and recommendations of the Qur'an are not only legal or moral but also possess a psychological dimension. Utilizing the methods of psychological exegesis, this research aims to demonstrate how the Qur'anic messages can be interpreted from a contemporary psychological perspective and contribute to strengthening the position of psychological exegesis in Qur'anic studies. In this context, the paper elaborates on how the verses beginning with "O you who believe!" create awareness on both an individual and social level, how they lead to psychological transformation, and their contribution to the construction of religious identity. Developing a new perspective on understanding the Qur'an through the insights of psychology is one of the fundamental motivations of this study.

Keywords: Psychological Exegesis, O You Who Believe, Psychology of Faith, Qur'anic Address.

1.GİRİŞ

Kur'an-ı Kerim, müminlere dünya hayatında yönlerini doğru tayin edebilmeleri için rehberlik etmektedir. Bu rehberliğin her çağda doğru anlaşılabilmesi için Kur'an'ı anlamada farklı yönelişlerin ortaya çıkması kaçınılmazdır. Çünkü insan ve çevresi sürekli bir değişim ve gelişim içerisinde. Modern çağda da hem bireysel hem de toplumsal bağlamda birçok değişim gözlemlenmektedir. Bilimsel ve toplumsal gelişmelerin yanı sıra birçok farklı anlayış ve fikir de ortaya çıkmıştır. Mevcut tefsir birikimi Kur'an'ın anlaşılmasına önemli katkılar sunmuş olsa da modern çağın ortaya çıkardığı bu yeni anlayış ve fikirler, Kur'an'ın farklı bakış açılarıyla yeniden yorumlanmasını gerekli kılmaktadır. Çağın ihtiyaçları göz önünde bulundurularak ortaya çıkan yaklaşımlardan biri de Kur'an'ın psikolojik bağlamda incelenmesidir.

Psikoloji insan davranışlarını ve bu davranışların altında yatan süreçleri konu edinir. Kur'an da aynı şekilde insan davranışlarını konu edinir. Ayrıca insanın davranışlarını düzenleyici birçok hükmü de ihtiva eder. Psikoloji bilimi ve Kur'an'ın kesiştiği bu ortak nokta sebebiyle, Kur'an'ın psikolojik bakış açısıyla tefsir edilmesi, inananların Kur'an'ın rehberliğinde bir hayat inşa etmelerine önemli katkılar sunacaktır. Bu bağlamda bu çalışma, Kur'an'daki "Ey iman edenler!" hitabıyla başlayan ayetleri psikolojik tefsir bağlamında incelemeyi konu edinmektedir.

"Ey iman edenler!" hitabıyla başlayan ayetler inananlar için oldukça önemlidir. Çünkü bu ayetlerde inananların duygu, düşünce ve davranışlarını düzenleyen birçok emir ve yasak bulunmaktadır. Bu çalışmada da bu ayetlerin, bireyin inanç, duygu, düşünce, davranış ve kişilik gelişimi üzerindeki psikolojik etkilerini ortaya koymak hedeflenmektedir. Bu ayetlerin birey üzerindeki etkilerinin yanı sıra toplumsal etkilerini de tespit etmek hedeflenmektedir. Ayrıca Psikoloji biliminin verilerinden de faydalanarak Kur'an'ı anlamaya yönelik yeni bir yaklaşım geliştirmek ve psikolojik yönelişin tefsir araştırmalarındaki konumunu güçlendirmeye katkı sunmak hedeflenmektedir. Çalışmanın nihai hedefi ise modern çağda inananların, Kur'an'ın mesajlarını daha iyi anlamalarına katkı sunmaktır.

Kur'an'ın çağlar üstü rehberliğini, modern insanın anlam arayışlarına, kişisel gelişimine ve ruhsal hastalıklarına cevap verebilecek şekilde psikolojik bağlamda ele almak araştırmayı önemli kılmaktadır. Özellikle modern psikoloji biliminin süratle geliştiği şu zamanlarda, bireysel ve sosyal problemlere, modern insanın dünya ve âhîret saadetine katkı sunacak çözümleri Kur'an penceresinden ortaya çıkarmak, bu çalışmanın önemini daha da arttırmaktadır.

Bu çalışmada psikolojik tefsir yapılırken, öncelikle ayetteki psikolojik unsurlar tespit edilerek konu başlığı belirlenecektir. Daha sonra ayetin bağlamından kopmaması ve asıl mesajın anlaşılabilmesi için klasik tefsiri üzerinde durulacaktır. Ayetteki psikolojik unsur barındıran kavramların, sözlük ve terim anlamlarına değinilecektir. Bir sonraki aşamada, belirlenen psikolojik unsurlar çerçevesinde ayetin psikolojik tefsiri ele alınacaktır. Bu süreçte ayetin metin içi-metin dışı bağlamında, hitap üslûbunda ve belâğî ifadelerde var olan psikolojik unsurlar Kur'anî bakış açısıyla incelenecektir. Ayrıca, Kur'an'ı anlamada psikoloji biliminin

verilerinden de faydalanılacaktır. Ayet incelenirken, tahlili yöntem esas alınacaktır. Fakat çalışmanın hacmi ve sınırları gözetilerek, belirlenen konu anlaşılacak düzeyde bilgi verilecektir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Psikolojik Tefsir

Psikolojik Tefsir: “Psikolojik tefsir, Kur’an’da insanın duygu, düşünce, davranış gibi psikolojik yönünü doğrudan konu edinen kavram ve tasvirleri yorumlamayı amaçlayan, insanlara sunulan ilâhi mesajdaki genel ilke ve esasların öğretilmesinde izlenen psikolojik süreçleri ortaya çıkarmayı hedefleyen, dinin önerdiği iman ve amelle ilgili bütün değerlerin insanın psikolojik yapısıyla uyumlu olduğunu ortaya koymaya çalışan bir anlama ve yorumlama faaliyetidir.”(Kasapoğlu, 2018, s. 36)

Psikolojik tefsir, Kur’an’ın insan psikolojisiyle olan ilişkisini, ayetlerin birey ve toplum üzerindeki duygu, düşünce gibi iç dünyasındaki ve davranış gibi fiziksel boyutlardaki etkilerini inceleyen bir yaklaşımdır. Dolayısıyla Kur’an’da insanın duygu, düşünce, tutum ve davranışlarına dair işlenen tüm konular aynı zamanda psikolojik tefsirin de konusudur. Her ne kadar Kur’an, bir takım psikolojik nazariyeleri ihtiva eden bir kitap olmasa da Kur’an’ın insana dair verdiği bilgiler oldukça fazladır. İnsanın kişilik özellikleri, kişiliğinin oluşumu, tabiatı, yaratılışı, duygu ve düşünceleri, tutum ve davranışları, şehveti, arzuları ve toplum psikolojisi gibi birçok konu Kur’an’da farklı yönleriyle ele alınmıştır. Kur’an’ın insana dair verdiği bilgileri ortaya çıkartmak ve bunları modern insanın istifadesine sunmak, psikolojik tefsirin temel hedeflerinden biridir.(Kasapoğlu, 2011, s. 1/52-53) Bu sayede, psikolojik tefsirin bir diğer amacı olan Kur’anî bir bakış açısıyla Müslüman kişiliğinin inşasına katkı sunma hedefi de gerçekleştirilebilecektir. (Kahraman, 2015, s. 119)

Kur’an, kâinattaki varlıklarla ilgili delillerin gözlemlenmesi gerektiğini vurguladığı gibi, insanın kendi iç dünyasında bulunan delillerin de gözlemlenmesi gerektiğine işaret etmektedir. (Kur’ân-ı Kerim. Meal (Kur’an Yolu) Karaman, 2020, s. 4/294-295, er-Rûm 30/8; el-Fussilet 41/53; el-Zâriyât 51/20-21.) Eğer bu gözlem dikkatle yapılırsa, insan psikolojisindeki kusursuz ve sistemli düzen net bir şekilde idrak edilebilecektir. Böylelikle inkâr edenler Kur’ân’ın insana dair tespitleri ışığında derin bir tefekkürle Allah’ın varlığına ve birliğine, Kur’ân’ın O’nun kelamı olduğuna inanarak hakkı tasdik edeceklerdir. İman edenler ise, kendi varlıklarındaki delilleri fark ettiklerinde imanları kuvvet bulacak ve inançlarını daha da pekiştirme imkânı elde edeceklerdir. Bu bağlamda, psikolojik tefsir çalışmaları oldukça önem arz etmektedir.

Psikolojik tefsir çalışmalarında, Kur’ân’ı anlamada ilk hareket noktası yine Kur’ân’ın bizatihi kendisidir. Ayrıca, Kur’ân’ın yanı sıra nebevi öğretilerde de insana ve insan psikolojisine dair oldukça fazla malumat bulmak mümkündür. İnsanı ve davranışlarını anlamlandırma sürecinde, bu öğretilerde yer alan tespitlerden faydalanmak kaçınılmazdır.

Kur’ân’a psikolojik bir bakış açısıyla yönelirken, modern psikoloji verilerinden de faydalanmak, modern insanın ihtiyaçlarına cevap verebilmek açısından büyük bir

öneme sahiptir. Fakat bu süreçte sadece modern psikolojinin verileriyle yetinilmez; aynı zamanda İslam bilgi birikimi de temel bir kaynak olarak ele alınır. Zira İslam bilgi birikiminde insan psikolojisine dair oldukça geniş kapsamlı, derinlemesine analizler bulunmaktadır. Gazali, İbn Sînâ, İbn Haldun, Belhî gibi âlimler, özellikle Kur'ân ve hadisleri esas alarak insan psikolojisine dair önemli tespitler yapmıştır. Tüm bu birikim, psikolojik tefsir çalışmalarında önemli referans kaynakları olarak kabul edilir.

Kur'ân'ın insan psikolojisine dair tespitleri olduğu gibi toplum psikolojine yönelik de oldukça önemli değerlendirmeleri vardır.(Âl-i İmrân, 3/172-175) Bu sebeple, toplum psikolojisiyle ilişkili olan, sosyoloji, antropoloji, davranış bilimleri, din psikolojisi ve manevi danışmanlık, politik psikoloji, eğitim psikolojisi, savaş psikolojisi gibi doğrudan veya dolaylı olarak psikolojiyle ilişkisi olan tüm alanlar, psikolojik tefsirin araştırma sınırları içinde değerlendirilmektedir. (Kasapoğlu, 2018, s. 87)

Bilimsel tefsirler Kur'ân'ı anlamada bazı bilimsel keşiflerden ve teorilerden faydalanmaktadır. Fakat bu keşif ve teorilerin zamanla çürütülebileceği hatta tamamen ortadan kalkabileceği gerçeğinden hareketle yoğun eleştiri almıştır.(el-Huli, 1995, ss. 53-56) Psikolojik tefsir çalışmaları da Kur'ân'ı anlama da modern psikoloji verilerinde faydalandığı için, bilimsel tefsirlere yapılan eleştirilere benzer bazı eleştiriler almıştır. Aslında tefsir geleneği boyunca dirayet, rivayet, işâri, içtimâî gibi birçok tefsir ekolüne de farklı eleştiriler yapılmıştır. Burada asıl önemli olan, yapılan eleştirilerin yıkıcı değil yapıcı olmasıdır. Zira yapıcı eleştiriler diğer tefsir ekollerin de olduğu gibi psikolojik tefsir çalışmalarının da zenginleşerek gelişmesine katkı sunacaktır.

2.2. İnanç Psikolojisi

Kişiyi inanmaya sevk eden birçok etken vardır. İnanç, insanın hayatı anlamlandırmasında önemli bir işlev görmektedir. İncanın temel unsuru, mutlak güç sahibi olan Allah'a inanmak ve O'na yönelmektir. İnsan yüce bir yaratıcıya inanma, O'na sığınma O'nunla ilişki kurmaya ihtiyaç duyar. Allah'a inanma sürecinin birbiriyle iç içe geçmiş bilişsel, duygusal ve iradi boyutları vardır. Öncelikle zihinsel süreçlerle şekillenen inanç, kişide güven ve emniyet duygusu oluşturarak duygularını düzenler. Aynı zamanda, kişinin iradesine yön vererek tutum ve davranışlarının belirlenmesine etki eder. İşte İnanç Psikolojisi de bireyin inançlarının nasıl oluştuğunu, nasıl geliştiğini ve psikolojik süreçler üzerindeki etkilerini inceleyen bir alandır. Bu alan dinî veya farklı inanç sistemlerinin bireyin benlik algısını, motivasyonunu, duygu ve düşüncelerini, tutum ve davranışlarını nasıl şekillendirdiğini araştırır.(Hökelekli vd., 2015, ss. 145-152; Peker, 2022, ss. 71-85)

2.3.Kur'an Hitabı

Her hitabın bir üslubu olduğu gibi Kur'an hitabının da kendine has bir üslubu bulunmaktadır. Te'kid, emir-nehî, cedel, soru-cevap, va'd-vaid, terğib-terhib ve nidâ üslubu gibi hitap üslupları, Kur'an hitabının öne çıkan üsluplarıdır. Kur'ân bu üsluplar vesilesiyle muhataplarını çeşitli konularda teşvik etme, uyarma, teselli etme, müjdeleme, tahkir etme, kınama gibi amaçları gerçekleştirmiştir.

Kur'ân insanlığa hitap ederken muhatapların bazen aklına bazen de ruhuna hitap eden bir üslup kullanmıştır. Bu süreçte muhatapların inancı, algı düzeyi, psikolojik hali ve sosyal

yapısı gibi farklı değişkenler, Kur'ân hitabının üslubunda belirleyici olmuştur. Muhataplarının zihinsel, duygusal ve sosyal durumlarını dikkate alan Kur'ân, bu sayede muhataplarıyla daha etkili bir iletişim kurmuştur. Örneğin, Kur'ân'da inkâr edenlere yönelik hitaplarda, tehdit edici, eleştirel ve sert bir üslup hâkimken, iman edenlere yönelik hitaplarda ise müjdeleyici, inançlarını pekiştirici daha yumuşak bir üslûp kullanılmıştır. Arıca, iman edenlere yönelik hitaplarda sıklıkla nidâ üslubu kullanılmıştır. Bu sayede inananların dikkatleri çekilmiş ve dikkatlerini daima canlı tutulmuştur.

2.4.Ey İman Edenler Hitabı

Kur'an, "يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا" şeklindeki nida üslubuyla, inananları iman sıfatıyla niteleyerek inananların algı kanallarına hitap etmiş ve dikkatlerini çekmiştir. Hitaptaki "يَا" edatı esasen uzaktaki kimselere seslenirken kullanılan bir nidâ edatıdır. Ancak burada Allah Teâlâ, müminlere uzak olduğu için bu edatı kullanmış değildir. Aksine Allah Teâlâ müminlere çok yakındır. Buradaki nidâ edatı, müminlerin dikkatlerini çekmek dikkatlerini hitaptan sonraki mesaj üzerinde yoğunlaştırmak için kullanmıştır. Zira bu nida üslûbundan sonra genel olarak ya bir emir ya da bir nehiy gelmektedir. Böylelikle inananlarda, hitaptan sonraki mesajda bir emir mi yoksa bir nehiy mi gelecek merakı uyandırılmaktadır.

Bu nidâ üslûbuyla sadece kulağa hitap edilmemektedir. Aynı zamanda insan ruhuna da hitap edilmektedir. Nidâ üslûbu, insan ruhunda derin ve anlamlı, duygusal etkiler oluşturmaktadır.(Gazioğlu, 2023, s. 47)

Müminler ile kâfirleri birbirinden ayıran ve müminlerde iman hissi oluşturan bu nida üslûbu, müminler için bir övgüdür. Nitekim Çünkü Allah Teâlâ, Tevrat'ta inananlara "Ey miskinler!" şeklinde hitap etmişken, Kur'ân'da ise "Ey iman edenler!" şeklinde seslenmiştir. Bu hitap tarzı, müminlerde kimlik ve aidiyet duygusu oluşturmakta ve imanlarını harekete geçirmektedir. İşitsel, zihinsel ve duygusal anlamda önemli tesirleri olan bu hitap, aktarılmak istenen –Ayetin bağlamına göre değişen- mesajın, muhataplardaki önemini arttırmaktadır. Bazen uyarı, bazen kınama bazen de teşvik mahiyetinde olan bu nida üslûbu, muhatapların dikkatlerini canlı tutmakta ve onları aktarılmak istenen mesaja hissî ve zihnî olarak hazır hale getirmektedir. (Süyûtî, 1394/1974, s. 9/629; Kutup, 1991, s. 138; el-Halidî, 2013, ss. 43-44; Ebu Musa, 2023) Duyu, duygu ve düşüncelerde derin ve anlamlı etkiler bırakan bu üslûp, inananları motive ederek, iletilmek istenen mesajların zihinlerdeki önemini arttırmaktadır. Bu sayede inananlar, iletilen mesajların gereğini yapmaya yönlendirilmektedir.

3. 'Ey İman Edenler' Hitabının Psikolojik Tefsir Çerçevesinde Analizi

Allah Teâlâ, "Ey iman edenler!" şeklindeki nida üslubuyla üstün ve etkileyici bir hitabet tarzı kullanmıştır. Bu şekilde başlayan ayetlerdeki hitapların, mesajın içeriğine ve bağlamına göre değişiklik gösteren tonları ve manaları ortaya çıkmaktadır. Bu ayetler dikkatle incelendiğinde, müminlerin imanlarının kuvvetlendirildiği ve sorumlulukları hatırlatılarak sorumluluk bilinci aşılandığı anlaşılmaktadır. Bu hitap Ehl-

i kitaba ya da münafıklara yöneltildiğinde ise içinde buldukları sapıklığı kınayarak, uyurma anlamı taşımaktadır.

“Ey iman edenler! Allah’a, peygamberine, peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba iman edin...”(en-Nisâ 4/136) ayet-i kerimesinin müminler, münafıklar ve Ehl-i Kitab’ın iman edenleri hakkında indirildiğine dair farklı rivayetler bulunmaktadır.(Süyûtî, 1431, s. 2/716; Sabuni, 2022, s. 1/424-428; Râzî, 1420, s. 11/243)

Ayetteki hitabın müminlere yönelik olduğu kabul edildiğinde, bu hitap onlar için bir övgüdür. Ayette iman edenlere “iman edin” denmesi, onların imanlarında devam ve sebat etmelerine ve imanlarının gereklerini yerine getirmelerine yönelik bir teşviktir. Bu hitap, inananların imanlarını güçlendirmeleri gerektiğini ve iman duygusunu bilinçli bir şekilde yaşamaları gerektiğini hatırlatmaktadır.

Ayetteki hitabın münafıklara yönelik olduğu kabul edildiğinde, bu hitap iman hususunda ikiyüzlü davranmaları sebebiyle, ikiyüzlülüğü terk etmeleri ve tasdik ederek iman etmeleri için bir uyarı ve kınamadır. Yani ayet, “Ey iman hususunda ikircikli davranan münafıklar! Dillerinizle iman ettiğiniz gibi kalplerinizle de sayılan inanç esaslarına samimi bir şekilde iman edin” anlamındadır.

Ayetteki hitabın, bazı peygamberlere ve kitaplara iman edip, bazı peygamberleri ve kitapları inkâr edeceğini söyleyen Ehl-i Kitab’ın iman edenlerine yönelik olduğu kabul edildiğinde ise, bu hitap onların içinde buldukları sapıklığa işaret etmek için bir uyarı ve kınamadır. Yani ayet, ehli kitabın iman edenlerine, inanç esaslarının bir bütün olduğunu ve hepsine eksiksiz inanmak gerektiğini hatırlatmaktadır.

Esasen Kur’an’ın eşsiz üslubu ve çok anlamlı zengin yapısı göz önünde bulundurulduğunda her üç ihtimalin aynı anda kastedilmiş olabileceği de düşünülebilir. Çünkü Kur’ân aynı anda çok farklı kesimlere tenezzül edebilen ve her birine yönelik farklı mesajlar sunabilen, üstün ve etkileyici bir dile sahip, ilahi bir kitaptır.

“Ey iman edenler! Allah, görmedikleri halde kendisinden korkanları ortaya çıkarmak için ellerinizin ve mızraklarınızın yetişebileceği bir miktar av ile muhakkak ki sizleri sınayacaktır. Bundan sonra kim sınırı aşarsa onun için elem verici bir azap vardır.”(el-Mâide 5/94)

Bu ayet-i kerime, Allah Teâlâ’nın, görmedikleri halde kendisinden korkanları ortaya çıkarmak için, bir imtihan vesilesiyle indirilmiştir. Hz Peygamber s.a.v. ve ashabı, Medine’den umre için yolculuğa çıktıklarında doğal olarak ihrama da girmişlerdi. İşte bu esnada, av hayvanları onlara o kadar çok sokulmuşlardı ki, mızraklarını hatta ellerini dahi uzatsalar kolaylıkla bu hayvanları yakalayabileceklerdi. İnsan nefsinin sınırlarını zorlayan böyle bir imtihan esnasında, bazı sahabeler nefislerine yenik düşerek tam da ellerini bu hayvanlara uzatacakken, bu ayeti kerime indirildi.(Bursevi, 2012, s. 2/477-478)

Allah Teâlâ, Müslümanların yolculuk halinde olduğu ve nefislerinin bu av hayvanlarını arzuladığı böyle bir atmosferde “Ey iman edenler!” hitabıyla seslenmiş, müminlere en çok sevdikleri sıfat olan iman sıfatıyla bir çağrı yapmış ve onlara inançlarını hatırlatmıştır. Bu hitap, müminlerde kimlik ve aidiyet duygusu oluşturarak, imanlarını harekete geçirmiş ve sorumluluklarını hatırlatmıştır. Duyu, duygu ve düşüncelerde derin ve anlamlı etkiler bırakarak son derece güçlü psikolojik etkiler oluşturmuştur. Bu çağrı, müminleri imanlarının gereği

olarak Allah'ın emirlerini yerine getirmeye ve yasaklarından kaçınmaya -ihramlıyken av yasağına uymaya- davet etmektedir.

Bu hitap, nüzul dönemi muhataplarına ihramlıyken av yasaklarına uymayı hatırlatırken, kıyamete dek gelecek olan tüm müminlere ise, haramlara yönelmek üzereyken, Allah'a karşı sorumluluk bilinciyle hareket etmeleri gerektiğini iman ismiyle hatırlatmaktadır.

“Ey iman edenler! Allah'a saygısızlıktan sakının ve resulüne iman edin ki size rahmetinden iki kat versin, aydınlığında yürüyeceğiniz bir nur lütfetsin ve sizi bağışlasın. Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir.”(el-Hadîd 57/28)

Çoğunluğun görüşüne göre ayetteki *“Ey iman edenler!”* hitabı, Yahudi ve Hıristiyanlardır. Çünkü onlar, Peygamberliğin yalnızca kendilerine ait olduğunu düşünmekteydiler. Allah Teâlâ bu ayet-i kerimeyle, *“Ey Hz Mûsa ve İsa'ya iman edenler, Hz Muhammed'e s.a.v. de iman edin”* manasında uyarmıştır. (İbnü'l-Cevzî, 1422/2001, s. 4/239; Taberî, 1420/2000, s. 23/207-208) Bu nidâ üslûbuyla, ehli kitabın önceki peygamberlere olan imanları hatırlatılmakta ve Hz Peygambere s.a.v. iman etme hususundaki gafletlerine işaret edilmektedir. Aynı zamanda, imanları hatırlatılarak Allah'a karşı saygısızlık yapmamaları için uyarılmakta ve Resulüne de iman etmeleri için teşvik edilmektedirler.

3.1. 'Ey İman Edenler' Hitabıyla Başlayan Bir Ayetin İman Psikolojisi Bağlamında Analizi

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ
تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

“Ey iman edenler! Allah'a ve resulüne iman edersiniz, Allah yolunda mallarınızla ve canlarınızla cihad edersiniz. Bilerseniz bu sizin için daha hayırlıdır”(es-Saf 61/10-11)

Rivayet edildiğine göre bir gün Osman b. Maz'un eşini boşamak, ruhbanlığa yönelip sürekli oruç tutmak, geceleri sürekli ibadet etmek ve et yemeyi kendine haram kılmak için Hz Peygamberden s.a.v. izin istedi. Hz Peygamber s.a.v. İslâm'da ruhbanlığın olmadığını ve kendisinin onun için en güzel örnek olduğunu hatırlatarak onu, kendisi gibi bir hayat yaşamaya davet etti. Bunun üzerine Osman b. Maz'un, Hz Peygambere s.a.v. hangi ticaretin daha karlı olduğunu ya da hangi amelin Allah'a daha sevimli olduğunu bilsek de onu yapsak diye sordu. Bunun üzerine bu ayeti kerimeler indirildi.(Kurtubî, 1384/1964, s. 18/86-88)

Ayetteki *“يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا”* şeklindeki hitap, Allah'a ve resulüne iman eden müminlere, iman sıfatlarıyla yapılmış bir nidadır. Buradaki *“يَا”* edatı genellikle uzaktaki kimselere seslenirken kullanılan bir edattır. Fakat burada, Allah Teâlâ'nın müminlere uzak olduğu için değil, onların dikkatlerini çekmek ve dikkatlerini hitaptan sonraki mesaj üzerinde yoğunlaştırmak için bu nida üslûbu kullanılmıştır. Zira bu nida üslûbundan sonra genel olarak ya bir emir ya da bir nehiy gelmektedir. Dolayısıyla hitaptan sonrası müminler için önemlidir. Müminler ile kâfirleri birbirinden ayıran ve müminlerde iman hissi uyandıran bu nidâ, müminler için bir övgüdür. Çünkü Allah Teâlâ Tevrat'ta inananlara *“ey miskinler!”* şeklinde hitap etmişken, Kur'ân'da ise *“ey iman edenler!”* şeklinde hitap etmiştir. Bu sayede,

müminlerde kimlik ve aidiyet duygusu oluşturmuş ve imanlarını harekete geçirmiştir. İşıtsel, zihinsel ve duygusal anlamda önemli tesirleri olan bu hitap, aktarılmak istenen - Allah'a ve resulüne iman edin, Allah yolunda mallarınızla ve canlarınızla cihat edin.- mesajın muhataplardaki ehemmiyetini arttırmaktadır. Sonuç olarak, bir uyarı mahiyetinde olan bu nida üslûbunun, muhatapların dikkatlerini canlı tuttuğu ve onları aktarılmak istenen mesaja hissî ve zihnî olarak hazır hale getirdiği anlaşılmaktadır.(Süyûfî, 1394/1974, s. 9/629; Kutup, 1991, s. 138; el-Halidî, 2013, ss. 43-44; Ebu Musa, 2023)

Bu dikkat çekici nidadan sonra, istifham-isticvap (soru-cevap) üslubu kullanılarak, muhatapların dikkatleri daha fazla yoğunlaştırılmış ve algıları cevap üzerine kanalize edilmiştir. Böylelikle zihinler iletilmek istenen mesajı anlamaya hazır hale getirilmiştir. Bu istifham-isticvap üslubu, zihinleri harekete geçirmekle kalmayıp aynı zamanda duyguları da harekete geçirmektedir. Bu sayede, muhataplar mesajın gereğini tutum ve davranışa dönüştürmeye yönlendirilmektedirler.(Kasapoğlu, 2020, ss. 35-37)

Ayette, mütekellim Allah Teâlâ olduğu halde cevap cümlesinde adı geçmektedir. Dolayısıyla burada tecrid sanatı olduğu anlaşılmaktadır. Tecrid, soyutlama sanatıdır. Bu durumda, mütekellim başkasına hitap ettiğini hissettirerek aslında kendini kasteder. Böylelikle muhataplarda duygusal ve zihinsel bir etki oluşur ve muhatapların hayal etme gücü harekete geçer.(Kazvîni, 2010, s. 2/91; Ulvân, 1998, s. 260)

“عَذَابِ آلِيمٍ” ‘elem verici azap’ ifadesi, mübalağa üslûbuyla korkutma amacıyla kullanılmıştır. Mübalağa, iletilmek istenen manayı en uç noktaya taşımak ve tam anlamıyla ifade edebilmek için kullanılan bir belâgat yöntemidir. Bu yöntem aktarılmak istenen mesajın zihinlerdeki gücünü arttırarak muhataplarda psikolojik etki uyandırır. Buradaki elem verici azap ifadesi de verilecek olan cezanın, tahayyül edilirken zihinlerdeki şiddetini arttırmakta ve son derece güçlü bir psikolojik etki uyandırmaktadır. Kur’ân’da mübalağa üslubunun, terğib ve terhib yöntemleri aracılığıyla muhatapları hedefe yönlendirmeye yönelik kullanımları bulunmaktadır. Burada ise elem verici azaptan sakınmaya yönelik bir kullanım olduğundan terhib söz konusudur.(el-Evsî, 2014, ss. 213-214; Ğazâl, 2016, ss. 265-285) Ayet bu yönüyle de huzur, güven ve emniyet arayışı içerisinde olan insanın, cevaba yönelik ilgisini arttırmaktadır. Bu ifade, muhatabı bilişsel muhakemeye sevk ederek, elem verici azaptan sakınmaya ve kurtuluş için gerekli olan iman ve cihada teşvik etmektedir.(Bolelli, 2023, s. 284) Sonuç olarak burada, hem terğib hem de terhib üslûbunun bir arada kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu üslûpla, muhataplarda psikolojik bir etki uyandırarak, aktarılmak istenen mesajın muhatapların zihinlerine iyice yerleşmesi ve muhatapların harekete geçmeleri amaçlanmaktadır.(Görmez, 2011, s. 40/508-509)

Kurtuluşun bir ticaret ile elde edileceğinin ifade edilmesi de ayrıca dikkat çekicidir. Bu, Allah ile iman edenler arasında, iman etmelerine ve malları ile canlarına karşılık cenneti kazanmaya dayalı bir ticarettir.(et-Tevbe 9/111) Tacirin, yaptığı ticaretle fakirliğin meşakkatlerinden kurtulması gibi, iman edip Allah yolunda malları ve canlarıyla cihad edenler de âhiretin meşakkatlerinden kurtulur. Fakat ticarete kazanmak da zarar etmek de vardır. Aslında Allah ile yapılan ticarete de durum böyledir. İman edip cihad gibi sâlih ameller işleyenler bol kazanç elde edeceklerken, sâlih amellerden yüz çevirenler ise apaçık bir zarara

uğrayacaklardır.(Râzî, 1420, s. 29/531) Bu tür akla uygun benzetmeler muhatabı psikolojik olarak da ikna etmektedir.

Müslüman şahsiyetinin oluşmasının temelinde Allah'a iman duygusu yatar. Çünkü Allaha iman, insanın duygu, düşünce, irade ve davranışlarının yönünü belirleyen güçlü bir motiftir. Esasen her insanın yaratılışında Allah'ın varlığını ve birliğini bilmeye, ibadet ederek O'nunla ilişki kurmaya, tehlike anında O'na sığınarak O'ndan yardım istemeye yönelik tabii bir motivasyon vardır. Kur'ân, "*O halde sen hanîf olarak bütün varlığınla dine, Allah insanları hangi fitrat üzere yaratmışsa ona yönel!*"(er-Rûm 30/30) ayetiyle bu hakikate işaret eder. Aynı şekilde Hz Peygamber de s.a.v. "her çocuk fitrat üzere doğar. Sonra anne babası onu Yahudi, Hıristiyan ya da Mecusi yapar."(Buḥârî, 1414/1993, s.1/465,(No. 1319)) ifadesiyle bu hakikate dikkat çeker.

İnanma duygusu insanın yaratılışının temel özelliğidir. Fakat bu duygu kendi kendine gelişip olgunlaşmaz. İnanç, psiko-sosyal süreçlerle desteklendiğinde belirgin hale gelir ve güçlenir. Nitekim hadis-i şerifte de din duygusunun yaratılıştan var olduğuna, fakat insanda bu duygunun ortaya çıkıp şekillenmesinde sosyal çevresinin önemli bir etkisi olduğu vurgulanmaktadır. Buna göre, çocuğun, henüz sosyal çevrenin etkilemediği fitratı, iyiye, güzele Allah'ı tanımaya tam olarak meyillidir. Yaratılıştan gelen bu eğilim psiko-sosyal süreçlerle ya güçlenerek iman şuuruna dönüşür ya da zamanla zayıflayarak körelir.(Karaman, 2020, s. 4/181-182)

İmanın asıl konusu Allah'a inanmaktır. İnsan fitratında Allah'a inanmaya yönelik var olan kabiliyetin yanı sıra, onu inanmaya yönlendiren birtakım psikolojik ve sosyal motifler de vardır. Çünkü her davranışın ardında bir güdü (motivasyon) yer almaktadır ve inanma duygusu da bazı güdülerle desteklenmektedir. Güçsüzlük, çaresizlik, bir varlığa inanma, bağlanma ihtiyacı, aidiyet duygusu, korku, sakınma, ölümsüzlük arzusu gibi duygusal ve zihinsel boyutu olan motifler inanma duygusunu besleyen içsel faktörlerdir. Ayrıca modelden öğrenme, dini telkinler, aile ve kültür etkisi, toplumsal etkileşim gibi sosyal unsurlar da kişiyi inanmaya motive eden dışsal faktörlerdir.(Kasapoğlu, 1996, ss. 22-23; Peker, 2022, ss. 76-85)

İman sözlükte doğrulamak, korkudan emin olarak tasdik etmek manalarına gelir. "Nefsin mutmain olması, korkunun gitmesi" manalarına gelen "إيمان" kökünden türemiştir. Terim anlamında ise "Hz peygambere gönderilen şeriata boyun eğmek ve iman edilecek hususların hepsine kesin, şüpheyeye mahal vermeksizin, kalpten tasdik edip inanmaktır." Zira Kur'ân'da da imanın akılla desteklenmiş muhakemeye dayalı, şüphe olmaksızın kesin bir tasdik ile olması gerektiği vurgulanır. (el- Vâkıa 56/57-74; el-Hucurât 49/15) Ancak, inancın tasdik edilmesi sadece zihinsel bir kabulle sınırlı değildir.(Kasapoğlu, 2011, s. 1/96) Aynı zamanda iman bireyin duygu, düşünce ve davranışlarına da yansımalıdır. Ayet-i kerimede de iman edenlere tekrar iman edin denilmesi, imanınızda devam ve sebat edin, imanınızı kemale erdirin, imanınız sözde kalmasın, imanınız doğrultusunda ihlâslı davranarak cihat dâhil her türlü sâlih ameli yapın anlamındadır. Dolayısıyla bu ifade, imanınızı psiko-sosyal süreçlerle destekleyin şeklinde anlaşılabilir.

Bu ifade Osman b. Maz'un bağlamında değerlendirildiğinde; imanın gerektirdiği gibi Hz Peygambere tabi olmayı, onun emirlerine uymayı, yasaklarından kaçınmayı ve onun rehberliği etrafında bir hayat kurmayı ifade etmektedir. Tüm iman edenler bağlamında ele alındığında ise; inananların, imanlarının gereklerini duygu, düşünce, tutum ve davranışlarıyla tüm boyutlarıyla ve tam anlamıyla yerine getirmeleri gerektiğine işaret etmektedir.

Her ne kadar İmam-ı Azam "iman, kalp ile tasdik dil ile ikrardır." diyerek ameli imana dâhil etmemişse de, bu durum amelin imanın varlığına veya yokluğuna delil değil, sıfat yönünden kemaline vesile olacağına işaret etmek içindir. (Bazdawî & Doğan, 2015, s. 236; Ebû Hânîfe, 1419/1999, s. 55) Nitekim tasdik kalbin, ikrar ise dilin amelidir. Amel de mücahede ile gerçekleşir. Dolayısıyla, imanı amel, ameli ise mücahede canlı tutar denilebilir. Bu bağlamda, imanın sadece zihinsel bir kabulü sınırlı olmadığı imanın duygu, düşünce ve davranışa da yansiyarak desteklenmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Ancak bu sayede iman, etkisiz bir söz olmaktan çıkar ve mümin şahsiyetini şekillendiren bir unsur hâline gelir.

Ayette, cevap olarak imandan hemen sonra cihadın emredilmesi, iman ve amel arasındaki sıkı ilişkiye işaret etmektedir. Cihat, cephede düşmana karşı olabileceği gibi kişinin iç dünyasında, kendi nefsiyle de olabilir. Çünkü insan davranışlarının ortaya çıkmasında nefsin yönlendirmeleri etkilidir. Nefis ise çoğunlukla kötülüğü emreder. (el-Yûsuf 12/53) Dolayısıyla, mallarla ve cephedeki düşmanla yapılan cihad, önce kişinin kendi nefsinde başlamalıdır. Yani kişi kalbindeki korku, ümitsizlik, mal sevgisi, yaşama sevgisi gibi duyguları, Allah sevgisi, cesaret, ahiret ümidi, fedakârlık gibi duygularla bastırmadan cephedeki cihadı da samimi bir şekilde yapamaz. Bu itibarla, nefisle cihad olmadan ayette emredilen davranışların samimi bir şekilde ortaya çıkması mümkün olmaz. Bu perspektiften bakıldığında, ayet gerçek kurtuluşun yolunun iman etmekten ve imana uygun davranışları sergilemekten geçtiğini vurgulamaktadır. (Karaman, 2020, s. 5/339-340) Hz Peygamber'in s.a.v. "En üstün amel, iman ve Allah yolunda cihattır" (Buḥârî, 1414/1993, s. 2/891(No. 2382)) buyurması da iman-amel birlikteliğinin önemini göstermektedir. (el-Bakara 2/278; el-Mâide 5/11; en-Nisâ 4/59, 144; el-Mâide 5/57)

İmam Gazalî'ye göre, insanın kalbinde yer alan merhamet duygusu, ameller vesilesiyle daha da kuvvet bulur. Genel olarak kalpte var olan tüm manevi haller, ameller aracılığıyla dış dünyaya yansır. Ameller kalpteki bu duyguları pekiştirir. Örneğin, bir insan yetimin başını okşadığında, içindeki merhamet duyguları pekişir. Yapmış olduğu amel duygularını güçlendirir. Aynı şekilde iman duygusu da sâlih amellerle pekişir. Sâlih ameller imanın kemaline vesile olur. (Gazzâlî, t.y., s. 1/120-121)

Kâmil bir imandan, iman-amel birlikteliğinin sağlanmış olması beklenirken aynı şekilde iman-duygu birlikteliğinin de sağlanmış olması beklenir. "Kim bir kötülük görürse, gücü yeterse onu eliyle değiştirsin. Gücü yetmezse dili ile değiştirsin, eğer buna da gücü yetmezse kalbi ile değiştirsin." (Muslim, 1374/1955, s. 1/69(No. 49)) hadis-i şerifi de kalbin ve onunla ilintili olan duyguların da imanın gereklerine uygun bir şekilde düzenlenmesine açık bir şekilde işaret etmektedir. Nitekim hadisin devamında "bu da imanın asgarisidir." ifadesiyle bu sorumluluklar iman ile ilişkilendirilmiştir. Bu bağlamda, ayette işaret edilen cihad ameli de ilk olarak, kişinin kendi nefsinde başlamalıdır. Kişi öncelikle duygu ve düşüncesini Allah'a yakınlaşmaya vesile olacak şekilde düzenlemelidir. Sonra bu ruh haliyle sadece düşman

cephesinde değil hayatın tüm cephelerinde iradesini tutum ve davranışa dönüştürerek mücadele etmelidir. Ancak bu sayede iman, dünyada gerçek anlamda huzur ve mutluluğa, ahirette ise ebedî kurtuluş ve selamete vesile olabilir. Özetle müminlerde olması istenen iman; kalbe yerleşmiş, duygulara işlemiş, amellere yön veren ve etrafına ışık saçan bir ruh halidir.

İnanan insan, Allah ile sürekli ve dinamik bir ilişki içerisinde dir.(Hökelekli vd., 2015, ss. 148-149) Allah'ı kabul ve tasdik eden müminler, bu inançları sayesinde iç huzura erişerek, güven ve teslimiyet duygularını geliştirirler. Allah'ın kendilerine karşı çok merhametli olduğunu(en-Nisâ 4/29,43) ve kendilerinin dostu olduğunu (el-Bakara 2/256) bilen müminler, bu inanları sayesinde hayatta karşılaştıkları olumsuzluklara karşı dayanıklılık kazanırlar. Çünkü inananlar, Allah'ı mutlak güç sahibi, her şeyi bilen ve her şeye güç yetirebilecek kudrete sahip bir varlık olarak düşünürler. Böyle bir ilaha inanmakla, emniyet ve güven hissi yaşarlar. Bu sayede duygusal taşkınlık veya çöküş yaşamazlar ve psikolojik olarak dengeli bir ruh hali kazanırlar. Bu durum ruh sağlıklarına da olumlu katkılar sunar.

DR. Herbert "Handbook of Religion and Health" adlı eserinde, inancın birçok hastalık üzerinde büyük oranda iyileştirici etkisinin olduğunu ifade etmektedir. Yapılan araştırmalara göre, inanan ve inancına bağlı olan kimselerin daha uzun ve daha sağlıklı yaşadıkları tespit edilmiştir. Özellikle düzenli bir şekilde ibadet eden kimselerin hastalandıklarında hastanede geçirdikleri vakitlerin daha az olduğu anlaşılmıştır. Ayrıca inanan kimselerin geçirdikleri kalp ameliyatından sonra ölme riskinin, inançsızlara göre daha düşük olduğu belirlenmiştir.(Tarhan, 2011, s. 102)

Ayette geçen "elem verici azap", ahiretteki azap olarak anlaşılabilir gibi, dünya hayatında imandan mahrum kalmanın sebep olacağı içsel huzursuzluklar olarak da anlaşılabilir. Zira imandan mahrum kalan kimseler huzursuzdurlar, endişelidirler sürekli bir güven arayışı içerisinde dirler. Bu durum, imandan yoksun kimselerde psikolojik dengesizliklere, ve bunalımlara yol açarak, ruh sağlıklarının bozulmasına sebep olabilir. (Peker, 2022, s. 245) Bu bağlamda ayet, bu elem verici iç sancılardan, bunalımlardan, huzursuzluklardan kurtulmanın yolunun Allah'a imandan ve iman gerekliliklerini yerine getirmekten geçtiğine işaret etmektedir. Çünkü iman, inananların hayatına anlam, güven ve huzur katar.

İnananlar, Allah'ın bütün yaptıklarından haberdar olduğunu(en-Nisâ 4/94, 135; el-Haşr 59/18-19; el- Mücâdele 58/11; el-Hucurât 49/1) hatırd tutarak, kendilerini Allah'ın iradesine teslim ederler. O'na karşı güçlü bir sorumluluk bilinci geliştirirler. Allah'a karşı sorumluluk bilinci de müminleri, O'nun emir ve yasaklarına dikkat etmeye, duygu düşünce ve davranışlarını O'nun rızası doğrultusunda düzenlemeye ve ahlaklı bir yaşam sürmeye yönlendirir. Bireylerin ahlaki değerleri koruyup yaşaması, toplumsal istikrar ve gelişim için oldukça önemlidir. İman, inananlarda sadece kişisel bir ahlak anlayışı oluşturmaz, aynı zamanda toplumsal sorumluluk bilinci de oluşturarak toplumsal istikrar ve gelişime de önemli katkılar sunar. Dolayısıyla iman toplumsal huzuru ve birlikteliği pekiştirici rolü de vardır.

4.SONUÇLAR VE DEĞERLENDİRME

Kur'ân-ı Kerim'de insan psikolojisine dair oldukça fazla bilgi bulunmaktadır. Bu çalışmada ele alınan "Ey iman edenler" hitabıyla başlayan ayetlerin de, hem muhtevasında hem

belagatla ilişkili sanatsal ifadelerde hem de hitap üslubunda insan ruhu üzerinde derin ve anlamlı etkiler bırakan, oldukça güçlü psikolojik unsurlar tespit edilmiştir. Bu unsurların nüzul dönemi muhatapları ve günümüz muhatapları üzerindeki psikolojik etkilerine değinilmiştir. Ayrıca, bu ayetlerin birey üzerindeki zihinsel, duygusal ve davranışsal etkilerine değinilmiş; sosyal psikolojiye olan yansımaları ve mümin şahsiyetinin inşasındaki işlevi detaylandırılmıştır.

Kur'ân, insanlığa hitap ederken muhataplarının bazen aklına bazen de ruhuna hitap eden bir üslûp kullanmıştır. Muhataplarının zihinsel, duygusal ve sosyal durumlarını dikkate alarak bir hitap üslûbu belirleyen Kur'ân, bu sayede muhataplarıyla daha etkili bir iletişim kurmuştur. Ayrıca, hitabının muhatap üzerindeki etkisini arttırmak ve onu tekdüzelikten kurtarmak için sıklıkla edebî sanatlardan faydalanmıştır. Kur'ân bununla sadece lafzî güzelleştirmek veya duyulara hitap etmek amacını gütmeyiz; aynı zamanda iletilmek istenen mesajları ruhlara dokunacak, gönüllere işittirecek şekilde aktarmayı hedefler. Nitekim Kur'ân'ın manasını hiç anlamayanlar dahi onun bu hitap üslubunun etkisini yaşarlar. Çalışma boyunca ele alınan “Ey iman edenler ” hitabıyla başlayan ayetlerde de mecaz, mübalağa, tecrid gibi belagî sanatsal ifadeler ve terğib-terhib, istifhâm-isticvâb gibi anlatım üslûpları tespit edilmiştir. Bunların insan psikolojisi üzerindeki etkilerine değinilmiştir.

Kur'an, “يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا” şeklindeki nida üslubuyla, inananları iman sıfatıyla niteleyerek inananların algı kanallarına hitap etmiş ve dikkatlerini çekmiştir. Bu nidâ üslubuyla sadece kulağa hitap edilmemektedir. Aynı zamanda insan ruhuna da hitap edilmektedir. Bu üslûp, insan ruhunda derin ve anlamlı, duygusal etkiler oluşturmaktadır. Müminler ile kâfirleri birbirinden ayıran ve müminlerde iman hissi oluşturan bu nida üslûbu, müminler için bir övgüdür. Allah Teâlâ bu nida üslubuyla üstün ve etkileyici bir hitabet tarzı kullanmıştır. Bu şekilde başlayan ayetlerdeki hitapların, mesajın içeriğine ve bağlamına göre değişiklik gösteren tonları ve manaları ortaya çıkmaktadır. Bu ayetler bazen müminlere yöneltilerek imanları kuvvetlendirilmekte ve sorumlulukları hatırlatılarak sorumluluk bilinci aşılanmaktadır. Bazen münafıklara yöneltilerek iman husundaki samimiyetsizlikleri kınanmaktadır. Bazen de ehl-i kitaba yöneltilerek içinde buldukları sapıklığa işaret edilmektedir. Çalışmada tüm bu etkiler tespit edilmiştir.

Yapılan tespitler açık bir şekilde göstermektedir ki, Kur'ân'ın sayfaları arasında insan psikolojisine dair azımsanamayacak kadar çok veri bulunmaktadır. Bu sebeple, tüm bu verilerin sistemli bir şekilde ortaya çıkarılması ve modern insanın istifadesine sunulması oldukça önem arz etmektedir. Bu durum, psikolojik tefsir çalışmalarının önemini daha da arttırmaktadır. Dolayısıyla psikoloji çalışmalarının hız kazandığı günümüzde psikolojik tefsir çalışmalarının da aynı şekilde hız kazanması gerekir. Kur'an mesajlarının çağdaş psikoloji perspektifinden ve psikolojik tefsir yöntemlerinden faydalanılarak yorumlanması ve psikolojik tefsirin Kur'an araştırmalarındaki yerinin güçlendirilmesi gerekir.

KAYNAKÇA

Bazdawî, A.-'l-Y. M. al-, & Doğan, M. H. (2015). *Ehl-i sünnet akâidi* (Ş. Gölcük, Çev.; 5. bs).

Kayıhan Yayınları.

- Bolelli, N. (2023). *Belâgat: (Beyân, me'ânî, bedî' ilimleri): arap edebiyâtı* (15. bs). IFAV.
- Buḥârî, E. 'Abdullâh M. b. İ. b. İ. el-Buḥârî el-. (1414/1993). *Şahîḥu'l-Buḥârî* (5. bs, Vols. 1-7). Dâru İbn Keşîr; Dâru'l-Yemâme.
- Bursevi, İ. Hakkı. (2012). *Muhtasar ruhu'l-beyan tefsiri* (8. baskı). Damla Yayınevi.
- Ebû Ḥanîfe, N. b. S. b. Z. b. M. (1419/1999). *El-Fıḫhu'l-Ekber* (1. bs). Mektebetü'l-Furkan.
- Ebu Musa, M. (2023). *Min Esrâri't T'abîri'l Kur'ânî, Dirâsetu Tahlîliyye li Sûreti'l Ahzâb*. Mektebetü'l Vehbe.
- el-Evsî, A. A. (2014). Esâlîbu'l-Mubâlağa fi'l-Kur'ânî'l-Kerim. *Mecelletü'l-Lügati'l-Arabiyye ve Adâbihâ*, 1(19), 211-282.
- el-Halidî, S. A. F. (2013). *Vakafât* (2. bs). Dar'ul-Kalem.
- el-Huli, E. (1995). *Kur'an Tefsirinde Yeni Bir Metod* (M. Güngör, Çev.). Bayrak Matbaası.
- Gazioğlu, E. B. (2023). *Arap dilinde nidâ üslûbu ve Kur'ân-ı Kerîm'deki belâgi yönleri* [Yüksek Lisans Tezi]. Kırıkkale Üniversitesi.
- Gazzâlî, H.-İ. E. Ḥâmid M. b. M. el-. (t.y.). *İhyâ'u 'Ulûmi'd-Dîn* (Vols. 1-4). Dâru'l-Ma'rife.
- Görmez, M. (2011). Tergîb ve Terhîb. İçinde *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (C. 40, ss. 508-509). TDV Yayınları.
- Ğazâl, L. (2016). "el-Mubalağatu" fi Üslûbi'l-Kur'ânî'l-Kerîm Beyne Delâleti'l-Mebnâ ve'l-Ma'nâ". *Mecelletü'l Hakîka*, 38, 263-286.
- Hökekleli, H., Peker, H., Karaca, F., Bahadır, A., & Mehmedoğlu, A. U. (2015). *Din Psikolojisi* (6. bs). Anadolu Üniversitesi Yayını.
- İbnü'l-Cevzî, E.-F. C. 'Abdurrahmân b. 'Alî b. M. el-Bağdâdî. (1422/2001). *Zâdu'l-Mesîr fi 'İlmi't-Tefsîr* (Vols. 1-4). y.y.
- Kahraman, F. (2015). Psikolojik Tefsir. *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 40(40), 103-138.
- Karaman, H. (2020). *Kur'an yolu: Türkçe Meâl ve Tefsir* (8. baskı). Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Kasapoğlu, A. (1996). *Kur'an'da İman Psikolojisi* [Doktora Tezi]. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Kasapoğlu, A. (2011). *Kur'an Psikoloji Atlası* (Vols. 1-3). Kendini Bilmek Yayınları.
- Kasapoğlu, A. (2018). *Psikolojik Tefsir Ekolü* (2. bs). Gece Kitaplığı.
- Kasapoğlu, A. (2020). *Kur'an'ın Üslup Psikolojisi* (1. bs). Gece Kitaplığı.
- Ḳazvîni, E.-M. M. b. 'Abdurrahman el-. (2010). *El-İddâh fî 'Ulûmi'l-Belâğa* (3. bs, Vols. 1-3). Dâru'l-Cil.
- Ḳurtubî, E. 'Abdullâh M. b. A. el-Ḥazrecî el-. (1384/1964). *El-Câmi li-Âhkâmi'l-Ḳur'ân* (Vols. 1-2). Dâru'l-Kutubi'l-Mısrîyye.
- Kutup, S. (1991). *Fi Zulal-il Kur'an* (S. Uçan & V. İnce, Çev.; Vols. 1-10). Dünya Yayıncılık.
- Muslim, E.-Ḥasen M. b. el-Ḥaccâc el-Ḳuşeyrî en-Nîsâbüri. (1374/1955). *Şaḥîhu Muslim* (Vols. 1-5). Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî.
- Peker, H. (2022). *Din psikolojisi* (20. baskı). Çamlıca Yayınları.
- Râzî, E. 'Abdillâh F. M. b. Ö. b. Ḥüseyn er-. (1420). *Mefâtîhu'l-Ġayb*. Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî.
- Sabuni, M. A. (2022). *Safvetü't-Tefasir Tefsirlerin Özü* (5. bs, Vols. 1-3). Sıraç Yayınevi.
- Süyûfî, E.-F. C. 'Abdurrahmân b. E. B. b. M. el-Ḥudayrî es-. (1431). *Ed-Durru'l-Menşûr* (Vols. 1-8). Dar'ul- Fikr.
- Süyûfî, E.-F. C. 'Abdurrahmân b. E. B. b. M. el-Ḥudayrî es-. (1394/1974). *El-İtkân fî 'Ulûmi'l-Ḳur'ân* (Vols. 1-4). el-Hey'etu'l-Mısrîyyeti'l-'Amme li'l-Kuttâb.
- Ṭaberî, E. C. M. b. C. b. Y. el-Âmilî eṭ-. (1420/2000). *Câmi 'u'l-Beyân fî Te'vîli 'Âyi'l-Ḳur'ân* (Vols. 1-24). Mu'essesetu'r-Risâle.
- Tarhan, N. (2011). *İnanç psikolojisi: Ruh, beyin ve akıl üçgeninde insanoğlu* (5. baskı). Timaş yayınları.
- Ulvân, M. Ş. (1998). *Dirâsât fî'l-Belağatil-Arabiyye: Min Belağati'l-Kur'an: El-Meâni, el-Beyâni el-Bedi'* (2. bs). ed-Daru'l-Arabiyye li'n-Neşri ve't-Tevzî.